

Bojana Stojanović-Pantović , Novi Sad
 O MOTIVACIJI LIKOVA ČRTOMIRA I BOGOMILE
 U PREŠERNOVOM *KRSTU PRI SAVICI*

Motivacijski sistem koji razvija France Prešeren u svom žanrovski hibridnom delu »Krst pri Savici« složen je i protivrečan, što je saglasno necelovitim fragmentarnim postupcima motivacije u romantičarskim delima. Ipak, motivacija Črtomira i Bogomile individualizovana je kako na psihološkom planu, tako i na metapoetskom, jer pokušava da pomiri osnovna načela Prešernove poetike koji su sadržani u uvodnom sonetu posvećenom M. Čopu. S jedne strane, Črtomir simbolizuje pesnikov / naratorov gubitak vere u sve ideale (domovina, etička načela, ljubav prema dragoj, samopoštovanje, odnos prema bogu). S druge strane, Bogomilina vera u zagrobnu ljubav paralelno ukazuje na mogućnost njene drugačije egzistencijalne i ontološke utemeljenosti.

Žanrovsko određenje Prešernovog teksta *Krst pri Savici* (1936) moguće je promišljati s obzirom na čitav niz ključnih poetičkih, strukturnih i tematsko-motivskih promena koje se artikulišu u eposi romantizma, i posebno u poetičkom sistemu i značenjsko-filozofskom ishodištu pesničkog poduhvata utemeljenog (u svojoj zreloj stvaralačkoj fazi) na idejama starije nemačke romantike i braće Šlegel, čije je teorijsko-estetičke principe u slovenačkoj književnosti zastupao Matija Čop. Stoga osobena kompozicija *Krsta pri Savici* u mnogim značajnim aspektima ukazuje na Prešernovu privrženost onom modelu epa za koji su se zalagali upravo braća Šlegel, posebno August Wilhelm, a on bitno odstupa od dotadašnje, pretežno homerovske, dakle klasične epske paradigme¹. S druge, pak, strane, specifična žanrovska obeležja teksta, pre svega njegova hibridnost – kao što je mešanje lirskih, epskih i dramskih elemenata, koncepcija likova, uloga naratora i tip sižea, pesnički jezik, a s tim u vezi i celokupni pogled na svet², upućuju na opravdanost Prešernovog samoimenovanja *Krsta* kao "povesti v verzih", što bi potpuno odgovaralo pojmu "romantičarske poeme", kao podvrsti epske poezije koja u okvirima nacionalnih evropskih romantizama, posebno u slovenskim gotovo dobija status povlašćenog

¹ Boris PATERNU, Poetika Prešernovega »Krsta pri Savici«, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, XV/29, 1985, 62-63.

² Aleksandar FLAKER, *Stilske formacije*, Zagreb : Liber, 1976, 119-122.

oblika³. Ipak, Prešernovo delo je veoma čvrsto, čak strogo strukturirano, kako u pogledu njegove spoljašnje trodelnosti, tako i unutrašnje trodelne segmentacije, koja prati razvoj sižea, njegovu transformaciju iz "junačke epske pesme"(Uvod) ka dramski zaoštrenom vrhuncu i raspletu u samom *Krstu*, u kojem je naglasak pomeren ka egzistencijalnoj, ljubavnoj i metafizičko-religioznoj problematici.⁴ U tom smislu, teško je govoriti o njegovoj "fragmentarnoj strukturi", inače karakterističnoj za većinu epskih i dramskih romantičarskih tekstova, koja podrazumeva "necjelovitost romantičarskih struktura", "epizodičnost" i "rascjepkanost". Upravo obrnuto: ako spoljašnjom formom i njenim bitnim elementima Prešeren sledi teoriju epa braće Šlegel, koncepcija glavnih junaka, status i uloga naratora u strukturi speva i posebno načini kojima individualizuje i motiviše svoje junake u ključnim, prelomnim situacijama, uz dominantno lirsko i dramsko načelo organizacije teksta, nesumnjivo svedoče o njegovom otklonu od šlegelovskog modela i afirmaciji "novodobne, moderne zavesti« koju karakterizuje upravo romantičarska poema.

Jedna od temeljnih odlika romantičarskih dela jeste odsustvo celovitog motivacijskog sistema koji u "epskim i dramskim, djelima znači opravdanje, tekstualnim cjelinama, stanovitoga postupka lika ili karaktera ili uvođenja novog motiva"⁵. Motivacijski sistem koji izgrađuje narator *Krsta pri Savici* složen je i protivrečan, bar na prvi pogled. Ali, on našu pažnju privlači upravo tim svojim mestima neodređenosti, koji sa stanovišta čak i pažljivijeg čitanja ostavlja prostor za različita tumačenja. Mišljenja smo da je Prešeren svoje glavne junake, odnosno junaka i junakinju Črtomira i Bogomilu, i njihovo opredeljivanje prema činu prihvatanja hrišćanstva motivisao višeslojno, te da njihova individualizacija, a samim tim i ljubavno-egzistencijalna drama dobrim delom počiva na figuraciji i objektivizaciji temeljnih protivrečnosti Prešernove poetike. Tu imamo u vidu njegovu dijalektiku erotike, spoznajno-egzistencijalnu tematiku, odnos prema veri (Bogu), te pitanja autopoetike i samoreflektovanje vlastite pesničke sudbine kroz dva različita pristupa (Črtomirov i Bogomilin) poimanju ljubavi i transcedencije. Romantičarski, ispovedni lirski govor smešta se, tako, u figure naratora, Črtomira i Bogomile, tvoreći razučeno motivacijsko polje koje potvrđuje pesnikove stavove iz soneta posvećenog Matiji Čopu, što poput mota, ili pak magistralnog soneta, sažima ključne smisaone odrednice speva, odnosno poeme.

³ Tanja POPOVIĆ, *Srpska romantičarska poema*, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1999, 28-31.

⁴ Boris PATERNU, *France Prešeren in njegovo pesniško delo*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977/II, 107-145. i Poetika Prešernovega »Krstu pri Savici«, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, XV/29, 1985, 61.

⁵ Aleksandar FLAKER, *Stilske formacije*, Zagreb: Liber, 1976, 167.

A one su upravo sadržane u stihovima koji simbolizuju osnovna načela Prešernovog pogleda na svet : uverenje o neumitnoj prolaznosti ljubavi i njenoj apriornoj nemogućnosti ostvarenja⁶ , pre svega zbog "sreće krive", fatuma koji upravlja postojanjem pojedinca još od pesnikove elegije *Slovo od mladosti*. Črtomirova pozicija egzistencijalnog poraza u realnom svetu podrazumeva i projektuje Prešernovu radikalnu sumnju u ispunjenje svih ideala za koje se romantičarski pesnik / junak bori, dovodeći ga do gubitka nade, ljubavi, i naposljetku vere u sebe, odnosno gubitka ljubavi prema sebi i čežnje za konačnim smirenjem u smrti. Ovaj aspekt motivacije glavnog junaka *Krsta* pripada temeljnoj strukturi "prešernovskog modela sveta"⁷ , koji bespovratno vodi ka gubitku smisla , prebivanju na granici negiranja svake transcendencije i približavanju nihilističkom i apsurdnom karakteru postojanja. S druge strane, Bogomilina vera u postojanje transcendencije prevazilazi kratkotrajnost ovozemaljske ljubavi i potvrđuje se u hrišćanskom Bogu ljubavi, u zagrobnom, večnom životu. Ona istovremeno predstavlja kako psihološki motivisanu utehu, tako i zalogu njene besmrtnosti, koja se može jedino ostvariti *izborom* što paradoksalno znači odricanje od nje, odricanje od Črtomirovog negiranja smisla. Ta krhka mogućnost ljubavnog dara, koji u suštini ne podrazumeva uzvratanje, jer se artikuliše na nivou same poezije, kao zaloga večitog pesničkog pamćenja ljubavne glorioze utkana je u najznačajnije pesnikove ljubavne cikluse, počev od *Gazela*, preko *Sonetnog venca*, da bi u pesmama pozne stvaralačke faze kao što su *Ob slovesu*, *Zgubljena vera* i posebno *Sila spomina* ona postala nosilac ponovnog uspostavljanja vere u moć pesničkog subjekta, nasuprot otrežnjujućoj svesti o gubitku iluzija. Oba pristupa ljubavi kao ontološkom principu pripadaju Prešernovom pogledu na svet, i oni, svaki na svoj način, imaju značajnu ulogu u motivaciji postupaka Črtomira i Bogomile. Zbog toga se u pomenutom sonetu ravnopravno oglašava i sami pesnik, čija se elegična refleksija prepliće sa Črtomirovom sudbinom : "Minljivost sladkih zvez na svet oznani, / kak kratko je veselih dni število, / da srečen je le ta, kdor z Bogomilo / up sreče onstran groba v prsih hrani. / Pokopal misli visokoteče, / želja nespolnjenih sem bolečine, / ko Črtomir ves up na zemlji sreče; / dan jasni, dan oblačni v noči mine, / srce veselo in bolno, trpeče / upokoj le bodo groba globočine"⁸ .

⁶ Janko KOS, *Neznani Prešeren*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, 88.

⁷ Up. Tine HRIBAR, *Sveta igra sveta (umetnost v post-moderni dobi)*, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990, 50-80.

⁸ Svi citati navode se prema izdanju : France PREŠEREN, *Pesnitve in pisma*, ur. A. Slodnjak, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987, 89.

Stoga se u motivacijskom toku ljubavno-egzistencijalne drame Črtomira i Bogomile ukrštaju dve osnovne linije : jedna ima snažno psihološko uporište, dakle podrazumeva subjektivno-imanentni plan individualizacije, a druga pripada metapoetičkoj, odnosno transcendentnoj ravni, koja sažima paradoks vrednovanja njihovih pojedinačnih odluka. U tom smislu, Prešeren je više pažnje posvetio konkretnim činovima i okolnostima, kao i egzistencijalnim preokretima u Črtomirovom životu, upravo da bi što uverljivije motivisao potpuno osipanje i dezintegraciju vere u sve one instance koji su Črtomira činili harmoničnim, celovitim junakom, junakom sveta koji više ne postoji. Prešeren, međutim, već od dinamičnog, sažetog *Uvoda* sugerise čitaocu da se njegov junak nalazi u kriznom trenutku gubitka nacionalne države, stare paganske vere, izložen agresivnom nametanju Valjhunovog hrišćanstva. Njegovo istrajavanje u borbi za slobodu, a protiv ropstva pod daleko moćnijom silom, već sadrži klicu "metafizičkog gubitka", koji se ničim ne može nadoknaditi, jer je kao takav već upisan u ishod bitke. U sceni kada Črtomir, opkoljen u Ajdovskom utvrđenju, bez hrane i dovoljno ljudstva priprema preostale borce na konačan obračun, kao da čujemo pesnikove / naratorove reči o predestinaciji svakog ljudskog činjenja :

"Dalj Črtomir jim reve ne zakriva, / besede te tovar šem reče zbranim : "Ne meč, pregnala bo nas sreča kriva". I dalje : "Ak pa naklonijo nam smrt bogovi, / manj strašna noč je v črni zemlje krili, / ko so pod svetlim soncem sužni dnovi !" Črtomir je nekako od početka ubeđen da neće poginuti od Valjhunovog mača, već od "sreče krive". Međutim, izbor bogova je drugačiji – Črtomir ostaje živ, ali sam i poražen, suočen već u uvodnim delovima *Krsta* sa upitanošću o smislu svog daljeg postojanja, dakle sa idejom o samoubistvu. Tek tu čitalac retrospektivno saznaje za njegovu vezu sa Bogomilom, za kratke trenutke obostrano ispunjene ljubavi, koju, pak, prekida poziv u rat, za odbranu "vere starših" i "boginje Žive", čiji hram čuva na bledskom ostrvu Bogomila. Zanimljivo je da Prešeren ljubavni motiv uvodi tek sada, u trenutku kada njegov junak ophrvan totalnim gubicima poseže za mačem – i kao da se samo biće, do tada skriveno od Črtomira, na tren ponovo ukazalo pred njegovim očima. Bogomilina ljubav ga na gotovo čudesan, epifanijski način spašava od tog kobnog čina. Samo što Črtomir ne oseća da je ljubav koja mu spašava život iz klanice i ropstva ne samo njena lična, već i hrišćanska ljubav, koja je istovremeno i vera, nerazdvojiva od erotike⁹. *Bog Ljubavi* priziva u Črtomirovu svest i samu Bogomilu, čiji mu je lik nekako bio zamagljen, a odjednom mu se ukazuje u punom sjaju. Ipak, rastanak je učinio svoje, i pripovedač ne želi da idealizuje njihovu kratkotrajnu ovozemaljsku sreću. Črtomir čak na neki

⁹ Tine HRIBAR, *Sveta igra sveta*, 1990, 51.

implicitan način, zbog dramatičnih okolnosti rastanka koji kao da je pre nagoveštavao kraj njihove ljubavi negoli obnovu, sa sumnjom i nevericom kreće da vidi šta se desilo sa Bogomilom. Ovde Prešeren daje niz konkretnih, psihološki motivisanih opravdanja za Črtomirovu strepnju u pogledu nastavka te veze : "Enkrat videt želi podobo milo, / pozdravit prejšnjega veselja mesto ; / al srečno je prestala časov silo, / al njeno mu srce še bije zvesto, / al morebit pod hladno spi gomilo, / al premagavec mu je vzel nevesto, / al živa al mrtva je, zvedet more, / ločiti pred se iz sveta ne more"¹⁰. Črtomir se, slično Odiseju, pita da li ga Bogomila posle svega još voli, da li je živa, ili je možda postala nevesta neprijateljja, i kao da bi mu samo saznanje o njenom postojanju, bez obzira na obostrano zavetovanu ljubav dalo povoda da za trenutak produži svoj život, pre nego što se od njega oprostí. U stvari, na ovaj način narator psihološki motivisanim uzrocima propasti njihove ovozemaljske veze, otvara mogućnost za njeno pomeranje na drugu, višu, transcendentnu ravan, jer, kako ćemo videti, i Bogomilini razlozi za prihvatanje hrišćanstva upravo leže u psihološkoj frustraciji, u strahu od gubitka ljubavi i unutrašnjoj podvojenosti na očaj i nadu.

Črtomirova radost zbog ponovnog susreta sa Bogomilom ubrzo se pretvara u tugu zbog neizbežnosti i neumoljivosti njihovog rastanka. Pred Prešernovim junakom pojavljuje se izmenjena Bogomila, preobražene vere, celovita u samoj sebi, i zauvek obećana Hristu. Njena prilično duga monološka partija u kojoj pokušava da objasni Črtomiru razloge takve svoje odluke, gotovo je istovetna sa Črtomirovim sumnjama, neposredno pre dolaska na bledsko ostrvo. Njena unutarnja rastrzanost počiva s jedne strane na strahu od neizvesnosti povratka iz rata voljenog bića, a s druge strane na svesti o neumitnoj prolaznosti ovozemaljske ljubavi. Drugim rečima, da li je moguće u realnosti realizovati večnu, romantičarsku, idealnu ljubav ? Da li je to moguće učiniti sa nekim ko je, poput Črtomira, okrvavio ruke i nanosio, poput "zvanično" proklamovane Valjhunove vere, takođe zla drugima ? Ako je tako, a to je plod njene naknadne spoznaje pod uticajem hrišćanske dogme, neće li njihova ljubav biti obeležena pečatom greha i večitog ispaštanja ? Ili je bolje, kako ona kaže "da skleneta se enkrat naj ni poti, / ljubezen brez ločitve da zazori / po smrti nama v nebeškem dvori"¹¹. To istovremeno znači da je Bogomila

¹⁰ F. PREŠEREN, *Pesnitve in pisma*, 1987, 87.

¹¹ Op. cit, 100.

ostala verna Črtomiru kroz Boga, odnosno Bogu kroz Črtomira, što potvrđuje Prešernov stih iz soneta Čopu : uteha za ljubavnu patnju i izvesnost rastanka ona je nadomestila molitvom i žrtvom, kroz koju je, paradoksalno, spasla i očuvala ideal *Ljubavi kao takve*.

Črtomir, pak, intimno ne uviđa neminovnost njene odluke, jer je preplavljen osećanjem potpunog gubitka i gubljenjem samopoštovanja. U njegovim rečima svi tragični lični i kolektivni ishodi vode do jednog, konačnog zaključka o sopstvenoj bezvrednosti u odnosu na brak sa Bogomilom : "Nes pametna bila bi z mano zveza, / ki me preganja vedno sreče jeza"¹² . I ovde, upravo, kulminira Črtomirov doživljaj sebe kao gubitnika, koga od početka prati "sreća huda", te ovim činom konačno dobija i psihološki i metapoetski motivisani razlog za konačan rastanak, koji je za njega gotovo neprebolan. Svi, dakle, Črtomirovi postupci, vode u pravcu potpunog i definitivnog rastanka sa Bogomilom, uprkos njenoj svesti o ogromnoj, nenadoknadivoj žrtvi koju je junakinja podnela da bi ga spasla smrti i očistila od grehova. On razume i duboko oseća "veru i istinu" Bogomile, njenog vernog srca, ali mu je strana misao o zagrobnoj, neraskidivoj vezi. Sve do onog trenutka, kada mu ona pomene da "Bogu in tebi bom ostala zvesta". Tada se odigra čudesan prizor (izlivanje svetlosti i duge preko njenog lica), koji obuzima Črtomira na način njemu nepoznat, ali takođe epifanijski, slično situaciji u kojoj ga je pomisao na Bogomilin lik spasla od sigurne smrti. I taj zrak, pogled transcendencije, Črtomiru oduzima dah i reči , jer se ovde, do tada sasvim verbalizovana motivacija likova odjednom povlači, ustupajući mesto Črtomirovom ćutanju i bespogovornom pristanku da ga Bogomilin otac pokrsti, te da preuzme na sebe misionarsku ulogu. Naratorov brzi završetak epa kulminira u završnom stihu da posle tog čina, "nič več se nista videla na sveti. –" Da li je Črtomirovo nemo prihvatanje Bogomiline *želje, molbe* uopšte pitanje junakovog izbora, odnosno moguće argumentacije *za* ili *protiv* ? Odnosno, da li je smisao Črtomirove odluke uopšte bio u ravni egzistencijalnog, svesnog izbora, ili je naratorov / pesnikov naum od početka sugerisao nešto drugo ? U psihološkoj ravni, Črtomir i dalje prebiva u osećanju stvarnog, subjektivnog egzistencijalnog gubitka – za razliku od njega, Bogomila uspeva da isto to prevaziđe i sublimira ga na ravni zagrobne, transcendentne ljubavi. S druge strane, Črtomir formalnim činom pokrštavanja implicitno i dalje želi da služi Bogomili i njenoj ljubavi, odnosno njenoj veri : "dokler krvi ne uteče zadnja sraga / in groba temna noč me ne objame, / ti sužno moje bo življenje celo, / ti gospoduj čez vero, misli, delo !" (1987, 100). I kao da je Črtomir na taj način predao svoj život bez smisla, dakle apsurdno bivstvovanje u ruke

¹² Op. cit, 102.

jedine osobe kojoj još *veruje* – nekome ko će pre nego što on pohita u susret smrti dati njegovom delovanju utemeljenje i razlog, koji je, premda njemu lično stran, jedina mogućnost izbavljenja i razrešenja. Neka vrsta laganog odlaganja grobne tame, uz istovremeno približavanja trenutka kada više neće biti ni očaja ni nade. Baš kao što je zapisano u posveti Matiji Čopu.

SEZNAM LITERATURE:

Aleksandar FLAKER, 1976: *Stilske formacije*. Zagreb: Liber.

Tine HRIBAR, 1990: *Sveta igra sveta. umetnost v post-moderni dobi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Janko KOS, 1991: *Prešeren in njegova doba*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Janko KOS, 1994: *Neznani Prešeren*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Marija MITROVIĆ, 1995: *Pregled slovenačke književnosti*. Novi Sad-Sremski Karlovci. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Boris PATERNU, 1977/78: *France Prešeren in njegovo pesniško delo I, II*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Boris PATERNU, 1985: Poetika Prešernovega »Krstu pri Savici«. *Zbornik Matice srpske za slavistiku XV/ 29*. 61-67.

Boris PATERNU, 1989: *Obdobja in slogi v slovenski književnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Tanja POPOVIĆ, 1999: *Srpska romantičarska poema*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.

France PREŠEREN, 1987: *Pesnitve in pisma*. Ur. A. Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bojana STOJANOVIĆ-PANTOVIĆ, 1995: Barokni elementi u Prešernovoj i Sterijinoj poeziji. *Linija dodira*. Gornji Milanovac: Dečje novine. 7-22.

Mihailo DJURIĆ, 1999: *O potrebi filozofije danas. Filozofija između istoka i zapada*. Novi Sad: Prometej.

Bojana Stojanović-Pantović, Novi Sad

O MOTIVACIJI LIKOV ČRTOMIRA IN BOGOMILE
V PREŠERNOVEM *KRSTU PRI SAVICI*

Povzetek

Prešernova »povest v verzih« oz. »romantična pesnitev« *Krst pri Savici* (1936) nekaterim raziskovalcem pomeni vrh pesnikovega romantičnega nazora in njegove zrele ustvarjalne faze, drugim pa razkroj in detronizacijo ne samo idealne romantične ljubezni, ampak tudi ostalih vrednot, ki so utemeljene v absolutizaciji romantične individualitete : naroda, vere, razmerja med posameznikom in kolektiviteto, itn. Prešernovo delo določa precej zapletena in izvorno zastavljena zvrstna (žanrska) struktura, zanimivo pa je tudi zaradi odsotnosti celotnega motivacijskega sistema glavnih likov pesnitve, Črtomira in Bogomile, posebno kadar gre za njune posamične razloge srpreobrnitve v krščanstvo. Pri obeh junakih lahko opazimo vrsto različnih, pogosto nasprotujočih si motivov za takšno dejanje, tako psiholoških (in to Prešeren izredno natančno individualizira) kot tudi tistih, ki njune individualne odločitve dvigujejo na raven transcendence, kljub temeljni izgubi smisla ki ga predvesem simbolizira Črtomirova usoda. S prepletanjem različnih motivacijskih linij med katerim je najpomembnejša metapoetična ali autorefleksivna plast izrečena v uvodnem sonetu M. Čopu, se je Prešernu posrečilo spopad med razklano imanenco oz. obrat v transcendenco po eni strani prevladati, po drugi strani pa ga pustiti odprtega za večpomenska branja in tolmačenja.